

Między kryzysem i transformacją: Polskie organizacje imigranckie w Hiszpanii

ALEKSANDRA SOJKA¹

ORCID: 0000-0001-8031-6272

Uniwersytet Carlos III w Madrycie

Abstrakt: Niniejszy artykuł przedstawia wyniki kompleksowego badania polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii. Analiza opiera się na danych zebranych podczas pogłębionych wywiadów z członkami polskich organizacji imigranckich w tym kraju, przedstawicielami ich otoczenia, ekspertami oraz przedstawicielami administracji hiszpańskiej. Głęboki kryzys ekonomiczny w Hiszpanii wyłania się jako główny element kształtujący kondycję badanych organizacji. Trudna sytuacja gospodarki hiszpańskiej w latach 2008–2014 zasadniczo zmieniła charakterystykę diaspory polskiej (a co za tym idzie, członków i odbiorców organizacji) oraz polityczną strukturę możliwości, w której egzystują stowarzyszenia. Jednocześnie, szersze zmiany w procesie migracji związane z globalizacją i integracją regionalną są postrzegane przez rozmówców jako kluczowe dla transformacji roli pełnionej przez organizacje.

Słowa kluczowe: migracje, organizacje imigranckie, polska diaspora, mobilność wewnątrz-europejska, obywatelstwo europejskie

Between Crisis and Transformation: Polish Immigrant Organizations in Spain

Abstract: This article presents the results of a comprehensive study of Polish immigrant organizations in Spain. The analysis is based on original data collected through in-depth interviews with Polish immigrant organizations' members, representatives of their environment, experts, and representatives of the Spanish administration. The deep economic crisis in Spain emerges as a critical juncture that reshaped the situation of the surveyed organizations. These difficulties are emphasized as the root cause of many of the issues faced by the organizations, both in terms of a decreasing Polish diaspora (and, thus, reduced numbers of members and recipients of the organization) and changes in the political structure of opportunities. At the same time, broader changes in the migration process related to globalization and regional integration are seen as crucial determinants of the changing character of their activities.

Keywords: migration, migrant organizations, Polish diaspora, intra-European mobility, European citizenship

¹ Kontakt: asojka@clio.uc3m.es

Wprowadzenie

Organizacje tworzone przez i dla imigrantów są istotnym elementem globalnych procesów migracyjnych. Oferując namiastkę kraju wysyłającego w kraju przyjmującym, ułatwiają one podtrzymywanie tożsamości narodowej wśród imigrantów oraz wspomagają ich integrację budując pomost między kulturami i społeczeństwami (Schrover i Vermeulen 2005). Pomimo obszernej literatury studiów migracyjnych, zarówno na poziomie szerokich procesów społecznych czy też polityk publicznych, jak i na poziomie indywidualnych motywacji i doświadczeń migracji, determinanty działania i kondycji organizacji imigranckich często wymykają się tym perspektywom. Jakie czynniki powodują, że organizacje są tworzone i trwają (lub nie) w czasie i co wpływa na ich kondycję i sposoby działania? Sformułowanie satysfakcjonującej odpowiedzi na te pytania wymaga jednoczesnego spojrzenia na szerokie procesy społeczno-polityczne, jak i na dynamikę indywidualnych wyborów i motywacji.

W celu próby odpowiedzi na pytanie o determinanty kondycji i działania organizacji imigranckich, w niniejszym artykule analizujemy wyniki badania polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii². Głównym źródłem informacji jest tu szereg pogłębionych wywiadów z członkami polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii, przedstawicielami ich otoczenia, ekspertami i przedstawicielami administracji hiszpańskiej. Ten bogaty materiał empiryczny pozwala na dogłębną analizę czynników mających wpływ na kondycję organizacji imigranckich tworzonych przez Polaków w konkretnym przypadku Hiszpanii. Jednocześnie na jego podstawie możemy również wysnuć bardziej ogólne wnioski na temat uwarunkowania działania organizacji tworzonych przez obywateli polskich w krajach Unii Europejskiej (UE).

Polskie organizacje imigranckie w Hiszpanii: podstawy teoretyczne i omówienie stanu badań

Organizacje imigranckie to stowarzyszenia tworzone przez i dla imigrantów. Cele realizowane przez tego typu stowarzyszenia to najczęściej podtrzymywanie lub promowanie specyficznej kultury narodowej kraju pochodzenia i integracja w kraju przyjmującym (Caselli 2012). Możemy więc stwierdzić, że tradycyjnie migranci tworzą organizacje, które odtwarzają, wyrażają i utrzymują tożsamość narodową (Schrover i Vermeulen 2005). Jednak konkretne działania stowarzyszeniowe kształtują się w sposób, który wykracza poza tradycje narodowe i cechy poszczególnych grup imigrantów czy też krajów wysyłających (Moya 2007). Należy również zaznaczyć, że sprzyjając

² Badania zrealizowano w ramach projektu „Polskie organizacje imigranckie w Europie” realizowanego w latach 2015–2020 w Ośrodku Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego i finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w Krakowie z programu Sonata Bis (nr umowy UMO-2014/14/E/H56/00731).

społecznej partycypacji i integracji imigrantów, organizacje pełnią ważną rolę nie tylko dla nich samych, ale także dla społeczeństwa i instytucji państwa przyjmującego.

Stowarzyszenia tworzone przez Polaków w Hiszpanii są godne analizy ze względu na kilka elementów. Z jednej strony, mamy od czynienia z przypadkiem mobilności wewnątrz Unii Europejskiej. Obywatelstwo europejskie zaciera tu w dużym stopniu różnice między obywatelami kraju przyjmującego i polskimi imigrantami, zarówno w zakresie równouprawnienia w dostępie do rynku pracy i ułatwień administracyjnych, jak i w związku z założeniem istnienia pewnej wspólnoty kulturowej łączącej kraje członkowskie UE. Jednocześnie, Hiszpania *nie* jest głównym krajem docelowym polskiej imigracji, a Polacy, których w tym kraju jest zaledwie ok. 50 tysięcy³, nie stanowią ważnej społeczności imigranckiej⁴. Powyższe elementy sugerują, że nie jest to kontekst sprzyjający intensywnej działalności stowarzyszeniowej Polaków. Jednak w Hiszpanii w momencie rozpoczęcia badań (rok 2016) istniało prawie czterdzieści oficjalnie zarejestrowanych organizacji Polaków i w procesie tworzenia było przynajmniej pięć nowych organizacji⁵. Stąd próba odpowiedzenia na pytanie o determinanty tej aktywności w niniejszym artykule.

W celu usystematyzowania elementów eksplanacyjnych zaobserwowanej kondycji organizacji imigranckich w Hiszpanii na przykładzie przeprowadzonych studiów przypadku, zastosujemy kategorie modelu wyjaśniającego zaproponowanego przez Nowaka i Nowosielskiego (2016). Autorzy ci sugerują, że stan organizacji determinują czynniki związane z charakterystyką procesu migracyjnego oraz konkretnej zbiorowości imigranckiej, oraz charakterystyka kraju i społeczeństwa, zarówno wysyłającego (w tym przypadku, założenia i realizacja polityki polonijnej, a także tradycja społeczeństwa obywatelskiego i samoorganizacji w Polsce), jak i przyjmującego (ze szczególnym uwzględnieniem założeń i realizacji polityk migracyjnych i integracyjnych oraz dominującymi postawami społeczeństwa przyjmującego wobec imigrantów i ich organizacji). Wskazują oni też na wpływ relacji bilateralnych między państwem wysyłającym i państwem przyjmującym (relacje polityczne oraz umowy międzynarodowe).

Należy zaznaczyć, że choć istnieje relatywnie obszerna literatura na temat różnych aspektów polskiej imigracji do Hiszpanii, przede wszystkim przedakcesyjnej (Malinowski Rubio 1991, Aguilera i in. 1994, González i Aguilera 1996, Arnal Sarasa 1998, González Martínez 2008, Stanek 2008a, 2008b, Sojka 2012, 2019), badania na temat

³ Dane meldunkowe Hiszpanii na 31 grudnia 2020 (Instituto Nacional de Estadística).

⁴ Liczbę zagranicznych rezydentów w Hiszpanii na koniec 2020 roku szacowano na ok. 5,8 miliona osób. Największe społeczności imigranckie w Hiszpanii tworzą obywatele Rumunii (ponad milion osób), Maroka (ok. 800 tysięcy) i Wielkiej Brytanii (ok. 380 tysięcy). Polacy są trzynastą narodowością pod względem liczby rezydentów w Hiszpanii i znajdują się na szóstym miejscu wśród obywateli UE po Rumunii i Włochach, Bułgarii, Niemczech, Portugalii i Francji (Observatorio Permanente de la Inmigración, 2021).

⁵ Od momentu rozpoczęcia badań w ramach projektu, działalność zainaugurowało pięć nowych stowarzyszeń Polaków w Hiszpanii, w większości w miastach, gdzie nigdy wcześniej nie istniały tego typu organizacje (Sevilla, Jaén, Huelva, Valdemoro i Alcalá de Henares).

polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii są bardzo ograniczone. W związku z tym, że Polacy nie stanowią grupy stosunkowo licznej ani specjalnie widocznej w hiszpańskim społeczeństwie, również hiszpańska literatura nie poświęca specjalnej uwagi tym kwestiom (zob. Aparicio Gómez i Tornos Cubillo 1994, Herranz 2008). Badania prowadzone przez Nalewajko (2003, 2008) oraz Stanka i Sobczak (2007) stanowią tu wyjątek i punkt odniesienia w kwestii aktywności stowarzyszeniowej polonijnej imigracji przedakcesyjnej w Hiszpanii.

Stowarzyszeniowość polonijna w Hiszpanii: Zarys historyczny i stan aktualny

Na początku lat 2000, Hiszpania w przeciągu zaledwie jednej dekady, przeobraziła się z kraju emigracji w kraj imigracji. Choć Polacy nigdy nie stanowili istotnej grupy w ogólnej społeczności imigrantów w tym kraju⁶, możemy wyróżnić trzy główne fale polskiej imigracji, podczas napływu których zbiorowość Polaków ulegała transformacji. Od lat 80. XX w., a szczególnie od momentu wprowadzenia w Polsce stanu wojennego, miała miejsce imigracja zarobkowa do Hiszpanii. Początkowo napływ polskich imigrantów nie miał jednak charakteru docelowego, lecz głównie tymczasowy, a Hiszpania była jedynie krajem „przejściowym” w drodze do Stanów Zjednoczonych lub Kanady (Malinowski Rubio 1991, Rodríguez Rodríguez 1995). Od pierwszej połowy lat 90. XX w. migracje z Polski do Hiszpanii nabrały charakteru docelowego, ale dopiero od roku 2000 obserwujemy znaczny wzrost napływu imigrantów zarobkowych z Polski (wykres 1, poniżej). Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, migracje zarobkowe uległy dalszemu nasileniu i liczba Polaków zameldowanych⁷ w Hiszpanii wzrosła do ponad 45 tysięcy.

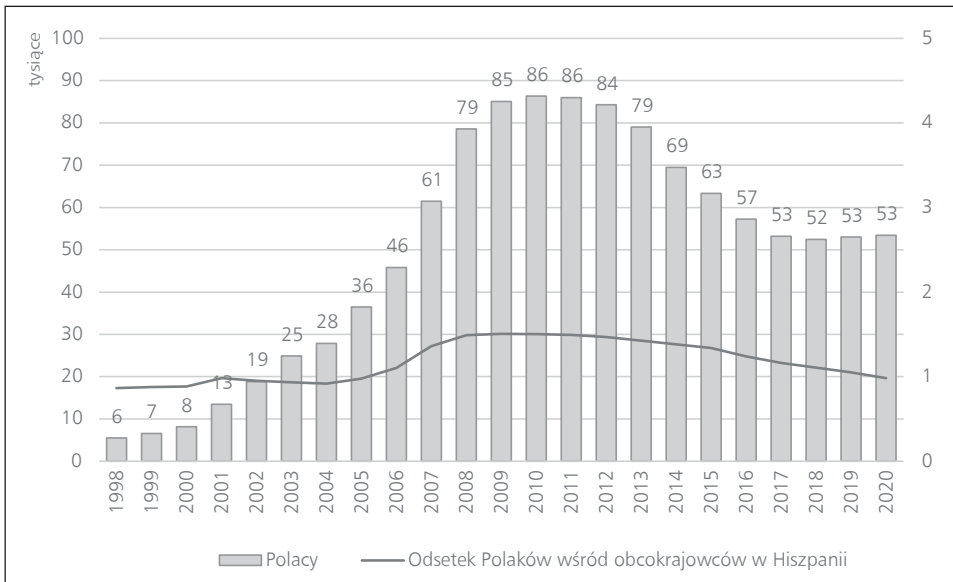
Kolejny okres, poakcesyjny, wyznacza moment, kiedy Hiszpania zniósła okres przejściowy w dostępie do własnego rynku pracy dla pracowników z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, włączonych do Unii Europejskiej w ramach rozszerzenia w 2004 roku. Zniesienie tych restrykcji w 2006 roku stworzyło nowe możliwości zatrudnienia w tym kraju, co znalazło swoje odzwierciedlenie w znaczącym wzroście liczby imigrantów pochodzenia polskiego przebywających w Hiszpanii. Zmiany te mają swoje odbicie w danych meldunkowych (wykres 1, poniżej). W latach 2011 i 2012 odnotowano najwyższą jak dotąd liczbę Polaków zameldowanych w Hiszpanii (86 tysięcy).

⁶ W skali kraju, od lat 90. XX w., odsetek Polaków wśród obcokrajowców w Hiszpanii wahał się pomiędzy 1% a 1,5%, wykres 1, poniżej.

⁷ Przy określaniu liczby Polaków przybywających do Hiszpanii w tym okresie należy wziąć pod uwagę również pracowników sezonowych, którzy z racji krótkiego czasu pobytu nie byli objęci obowiązkiem meldunkowym (Stanek 2008b, 2017a).

Wykres 1.

Polacy w Hiszpanii (w tys.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych meldunkowych (1998–2020).

Ostatni z wyróżnionych okresów rozpoczyna się wraz z pogorszeniem sytuacji ekonomicznej po roku 2008, które doprowadziło do ogólnego wyhamowania napływu imigrantów do Hiszpanii, a następnie do emigracji powrotnych (González Enríquez 2012, Parella i Petroff 2014). Konsekwencje kryzysu ekonomicznego (2008–2014), przede wszystkim w formie wysokiego bezrobocia, nie ominęły Polaków. Według danych meldunkowych, w okresie 2010–2016 ich liczba w Hiszpanii zmniejszyła się o ponad jedną trzecią. Obecnie, polska społeczność w Hiszpanii liczy ok. 50 tysięcy osób i pozostaje bez większych zmian od 2017 roku. Jest to społeczność stosunkowo młoda (średni wiek to 39 lat) i przeważają w niej kobiety (52%) (Observatorio Permanente de la Inmigración, 2021).

Historia istnienia i działalności polskich organizacji imigranckich pokrywa się z wyżej wyróżnionymi falami polskiej imigracji. W pierwszej połowie lat 90. XX w. można zaobserwować stopniowy wzrost uczestnictwa Polaków w działalności społecznej, czego wyrazem było wyłanianie się organizacji w największych polskich skupiskach w Hiszpanii. Stanek i Sobczak (2007) wskazują na dwie przyczyny tego ożywienia. Po pierwsze, istotny wpływ na tę zmianę miała stabilizacja sytuacji ekonomicznej i legalizacja pobytu imigrantów przybyłych w ramach emigracji zarobkowej lat 80. i 90. XX w. Po drugie, w wyniku procesu łączenia się rodzin, rosła liczba dzieci, co było bodźcem do tworzenia szkół polonijnych w ramach działalności stowarzyszeniowej.

Pierwsze organizacje imigranckie w Hiszpanii skierowane do imigrantów zarobkowych powstały w Regionie Madryckim na początku lat 90. XX w. Były to *Stowarzyszenie Polaków w Hiszpanii Orzeł Biały* w podmadryckim Alcalá de Henares (1993) i *Hiszpańsko-Polskie Stowarzyszenie Kulturalne Forum* w Madrycie (1994), obydwie organizacje nadal aktywnie działają. Ponadto działalność stowarzyszeniowa jest prowadzona obecnie w większości pozostałych regionów Hiszpanii: w Katalonii, Kraju Basków, Andaluzji, Galicji, Murcji, Walencji, na Wyspach Kanaryjskich oraz na Balearach (MSZ, 2009; MSZ, 2014).

Pomimo trudności związanych ze skutkami kryzysu ekonomicznego, działalność organizacji polskich w Hiszpanii jest kontynuowana. W momencie przeprowadzenia niniejszego badania, zarejestrowanych było prawie 40 organizacji tego typu. Jest to stosunkowo duża liczba, biorąc pod uwagę liczbę Polaków w tym kraju. Co więcej, podczas gdy liczba obywateli polskich zamieszkałych w Hiszpanii spadła drastycznie w ostatnich latach z powodu migracji powrotnych, które miały miejsce podczas kryzysu, liczba organizacji przez nich tworzonych stale rośnie, i w trakcie konstituowania się i rejestracji są nowe stowarzyszenia. Poniższa analiza ma na celu próbę sformułowania odpowiedzi na pytanie o determinanty takiej aktywności, pomimo stosunkowo niesprzyjających jej warunków w przypadku Hiszpanii.

Dane i metody analizy

Niniejszy artykuł przedstawia analizę opartą na kompleksowym badaniu charakterystyki procesu migracyjnego i zbiorowości imigranckiej Polaków w Hiszpanii. Badania objęły zarówno charakterystykę kraju i społeczeństwa wysyłającego (Polski) oraz przyjmującego (Hiszpania), jak i relacje bilateralne między tymi krajami. Badania empiryczne obejmujące wszystkie cztery kategorie zostały przeprowadzone w trzech etapach między październikiem 2016 i grudniem 2017. W sumie przeprowadzono 34 pogłębiane wywiady z członkami polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii, przedstawicielami ich otoczenia, ekspertami i przedstawicielami administracji hiszpańskiej⁸. Wywiady były indywidualne i były przeprowadzane osobiście⁹.

W pierwszym etapie badania zostały przeprowadzone wywiady z przedstawicielami administracji kraju przyjmującego (n=7). Do badania włączono reprezentantów instytucji hiszpańskich odpowiedzialnych za polityki integracyjne, zarówno na szczeblu lokalnym, jak i regionalnym, w największych miastach w Hiszpanii oraz w najważniejszych skupiskach Polaków mieszkających w tym kraju (Stanek 2017b).

W drugiej kolejności przeprowadzono badania działalności polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii z perspektywy eksperckiej (n=7). W tym etapie, do badania

⁸ W tekście niniejszego artykułu, wszyscy rozmówcy są identyfikowani jedynie za pomocą kodów przypisanych w projekcie, aby zagwarantować im anonimowość.

⁹ Wyjątkiem były dwa wywiady z praktykantami, którzy zakończyli już swój staż w badanych organizacjach i nie znajdowali się na miejscu, w tym wypadku wywiady te odbyły się przez Skype.

włączono osoby, które miały bezpośredni kontakt z polskimi organizacjami działającymi w tym kraju, choć na ogół nie były ich aktywnymi członkami. Badanie przeprowadzono w styczniu 2017 roku w dwóch dużych miastach hiszpańskich (Stanek 2017a).

W ostatnim etapie badania przeprowadzono pogłębione studia wybranych przypadków polskich organizacji imigranckich (N=5). Spośród prawie czterdziestu organizacji aktywnych w Hiszpanii, próba do badania została wyselekcjonowana w taki sposób, aby jak najlepiej odzwierciedlić istniejącą różnorodność ich profilów i jednocześnie przedstawić zbalansowany przekrój organizacji pod względem tradycji ich działania. Głównymi kryteriami doboru organizacji do pogłębionego studium przypadku były: lokalizacja (małe i duże miasta, stolica, północ i południe kraju, regiony i miasta, w których istnieją największe skupiska Polaków), tradycja działania (najstarsze organizacje, te o średnim stażu i jedne z najmłodszych), profil członków (imigranci zarobkowi i wysokokwalifikowani) oraz uwzględnienie organizacji działających na terenie podległym zarówno konsulatu w Barcelonie (okręg Katalonii i Balearów), jak i temu w Madrycie (reszta kraju).

Badanie pięciu wybranych organizacji zostało przeprowadzone pomiędzy październikiem i listopadem 2017 roku w trzech z czterech regionów o największej liczbie Polaków w Hiszpanii. Studia przypadku przeprowadzono na zasadzie indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami tych instytucji (szczegóły próby badawczej w Tabeli 1), bezpośredniej obserwacji i analizy dokumentów. W sumie przeprowadzono dwadzieścia pogłębionych wywiadów z przedstawicielami organizacji (członkowie zarządów, członkowie organizacji i współpracownicy). Poniższa analiza opiera się na przeprowadzonych wywiadach, ale jej główne wnioski pokrywają się z wynikami ogólnoeuropejskiego sondażu instytucjonalnego przeprowadzonego w ramach projektu¹⁰, w którym wzięło udział 11 organizacji z Hiszpanii.

Tabela 1.

Struktura próby badawczej: Przedstawiciele polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii

Lp.	Typ organizacji	Lokalizacja	Typ rozmówcy ¹¹
1	(1) Kulturalna	Średnie miasto	Prezes
2			Wiceprezes
3			Członek
4			Przedstawiciel otoczenia

¹⁰ Badanie przeprowadzone techniką sondażu internetowego (CAWI) – ilościowe badanie zaangażowania społecznego, stosunku do polskich organizacji imigranckich oraz charakterystyki społeczno-demograficznej Polaków mieszkających w wybranych krajach europejskich.

¹¹ Typ rozmówcy podany w rodzaju męskim, bez względu na faktyczną płeć rozmówcy dla zapewnienia anonimowości uczestników badania.

Tabela 1 (cd.)

Lp.	Typ organizacji	Lokalizacja	Typ rozmówcy
5	(2) Kulturalna	Małe miasto	Prezes
6			Członek założyciel
7			Członek zarządu
8			Przedstawiciel otoczenia
9	(3) Zawodowa	Duże miasto	Prezes
10			Wiceprezes
11			Przedstawiciel otoczenia
12			Członek
13	(4) Kulturalna i pomocowa	Małe miasto	Prezes
14			Członek zarządu
15			Przedstawiciel otoczenia
16			Członek założyciel
17	(5) Kulturalna	Duże miasto	Prezes
18			Wiceprezes
19			Skarbnik
20			Przedstawiciel otoczenia

Diagnoza kondycji polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii

Aby móc poprawnie zanalizować uwarunkowania kondycji stowarzyszeń polskich imigrantów, należy najpierw określić główne parametry wyznaczające ich kondycję. Jak wskazują Nowak i Nowosielski (2016), stan organizacji wyznacza jej struktura formalnoprawna, profil działalności, relacje i formy współpracy, zasoby ludzkie i materialne oraz źródła finansowania. Zgodnie z tym schematem, poniżej przedstawiamy główne cechy polskich organizacji wyłaniające się z naszego badania.

Struktura

Wszystkie stowarzyszenia Polaków działające w Hiszpanii mają status non-profit i są oficjalnie zarejestrowane jako stowarzyszenia imigrantów. Badane organizacje deklarują swoją działalność zarówno na poziomie całego kraju przyjmującego, jak i w zakresie jego konkretnych regionów i w najmniejszym stopniu – w kraju wysyłającym. Stowarzyszenia o najdłuższej tradycji istnienia są najczęściej oficjalnie skierowane do

Polaków w całej Hiszpanii, natomiast młodsze organizacje definiują swoje działania (a niektóre nawet możliwość formalnej przynależności) w większym stopniu wyłącznie w ramach regionu lub miasta. Dodatkowo, te z badanych organizacji, których statutowa działalność obejmuje wymianę międzykulturową, deklarują również intencję działania poza obszarem Hiszpanii, w kraju wysyłającym. W praktyce, wszystkie organizacje działają przede wszystkim lokalnie i znajdują swoich odbiorców wśród osób zamieszkałych w miastach, w których mieści się siedziba organizacji. Należy tu również zaznaczyć, że w Hiszpanii nie istnieje organizacja parasolowa i większość rozmówców z zarządów badanych organizacji odnosi się niechętnie do tego pomysłu, wskazując na niebezpieczeństwo dominacji jednego lidera.

Profil działalności

Nasze badania wskazują, że polskie organizacje imigranckie w Hiszpanii spełniają głównie rolę oświatową i wewnątrzintegracyjną wobec środowiska Polaków, ale i tu możemy zaobserwować różnice między organizacjami starszymi i młodszymi. Rola wewnątrzintegracyjna starszych organizacji w stosunku do polskiego środowiska łączy się z utrzymywaniem tradycji kraju ojczystego wśród imigrantów, celebrowaniem pamięci historycznej i tożsamości narodowej wśród Polaków na emigracji, w dużym stopniu całych rodzin polskich (choć też coraz częściej rodzin mieszanych) i niezadko łączona jest z elementami religijnymi.

Z kolei młodsze stowarzyszenia w większym stopniu skupiają się na integracji wewnętrznej z punktu widzenia specyficznych tożsamości swoich członków, na przykład jako rodziców dwujęzycznych dzieci o polskim pochodzeniu lub polskich pracowników wysokokwalifikowanych. W tym sensie integracja w ramach kultywowania polskości nie jest już naczelną rolą młodszych organizacji, a tożsamość narodowa przestaje być nadrzędną kategorią, wokół której stowarzyszenia działają i definiują członkostwo. Organizacje te są też w większym stopniu otwarte na obywateli państwa przyjmującego.

Rola oświatowa organizacji skupia się przede wszystkim wokół działań edukacyjnych skierowanych do dzieci. Choć jest to jeden z naczynych celów polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii od początku ich istnienia (Nalewajko 2003, 2008, Stanek i Sobczak 2007), nasze badanie wskazuje, że charakter tej działalności uległ istotnym zmianom w ostatnich dekadach. Podczas gdy początkowo w sobotnich szkołach polskich uczyły się dzieci urodzone w Polsce, których oboje rodzice byli Polakami, obecnie zdecydowana większość uczniów urodziła się już w Hiszpanii i pochodzi z rodzin mieszanych. Szkoły polskie nie służą już kontynuacji nauki rozpoczętej w Polsce lub przygotowaniu do powrotu do kraju i włączenia się w polski system szkolnictwa, jak to było w przeszłości, a nauczanie polskiego stało się nauczaniem drugiego języka wśród dzieci o polskich korzeniach. Dodatkowo, coraz większą popularnością cieszą się kursy języka polskiego dla dorosłych oferowane przez niektóre z organizacji.

Relacje i formy współpracy

Relacje organizacji z instytucjami hiszpańskimi są stosunkowo ograniczone. Spośród stowarzyszeń badanych w studiach przypadku tylko starsze stowarzyszenia z regionu madryckiego utrzymują bliższe kontakty z lokalną administracją. Organizacje te uzyskują wsparcie lokalowe lub finansowe, biorą udział w miejskich imprezach kulturalnych i są lub były partnerami w konsultacjach społecznych na tematy związane z integracją imigrantów.

Z kolei relacje organizacji Polaków z sektorem pozarządowym w Hiszpanii są rzadkie i skupione na poziomie lokalnym. Ogólnie rzecz biorąc, badane organizacje, jeżeli już podejmują współpracę z organizacjami pozarządowymi, są to kontakty lub wspólne projekty z innymi stowarzyszeniami Polaków. Dotyczy to przede wszystkim organizacji w regionie Madrytu, które najczęściej podejmują współpracę między sobą w formie wspólnych wydarzeń (rzadziej, wspólnych projektów) skierowanych do Polaków w regionie i utrzymują ze sobą stosunkowo bliskie kontakty. Młodsze z badanych organizacji również nie utrzymują kontaktów z sektorem pozarządowym, ale za to w większym stopniu budują relacje z partnerami w sektorze prywatnym kraju przyjmującego.

Środowisko polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii cechuje ograniczona kooperacja. Wśród badanych organizacji, stowarzyszenia madryckie są najbardziej zintegrowane między sobą ze względu na ich duże zagęszczenie na stosunkowo małym obszarze. Jako że większość działań ma charakter lokalny, stowarzyszenia, poza tym głównym skupiskiem Polonii, działają w relatywnej izolacji od reszty środowiska. Pomimo braku oficjalnej struktury, która zrzeszałaby wszystkie stowarzyszenia w tym kraju, prezesowie organizacji pozostają w stałym kontakcie w ramach grupy WhatsApp. Ich stosunki postrzegane są przez rozmówców jako pozytywne, oparte na dialogu i koordynacji, choć niepozbawione pewnych napięć czy pomniejszych konfliktów związanych z ambicjami personalnymi lub wyłanianiem się nowych organizacji.

Zasoby ludzkie i materialne

W kwestii zasobów ludzkich, starsze organizacje odnotowują spadek liczby członków w ostatnich latach, podczas gdy młodsze organizacje stale powiększają ich liczbę. Jednocześnie wszystkie stowarzyszenia napotykają problemy z zaangażowaniem bazy w działania organizacji. Choć badane organizacje wykazują pewne różnice w kwestii zasobów ludzkich, ogromna większość z nich nie posiada płatnego personelu. Stowarzyszenia polegają głównie na pracy społecznej członków i zarządu, choć niektóre z organizacji pozyskują również tymczasowy personel poprzez europejskie programy praktyk. Praktykanci stanowią ważne wsparcie logistyczne przede wszystkim dla młodszych organizacji.

W zakresie zasobów materialnych, większość badanych organizacji finansuje swoje projekty kulturalne i oświatowe z funduszy polonijnych rozdysponowywanych przez Konsulat RP. Dodatkowo, organizacje o dłuższym stażu otrzymują również wsparcie od lokalnych instytucji w formie dotacji finansowych na swoje projekty. Duża część stowarzyszeń korzysta z możliwości zbierania składek członkowskich, ale pozyskane w ten sposób fundusze nie stanowią dla nich istotnego źródła finansowania, ich celem jest w większym stopniu wytworzenie poczucia związku ze stowarzyszeniem niż finansowanie jego działań.

Najwyraźniejszym wyznacznikiem trudnej sytuacji materialnej stowarzyszeń w Hiszpanii jest kwestia lokalowa. Tylko jedna z badanych organizacji posiada stały lokal, który stanowi siedzibę organizacji. Większość stowarzyszeń działa bez lokalu i zarejestrowana jest w prywatnych mieszkaniach członków zarządu. W niektórych przypadkach instytucje na poziomie lokalnym oferują wsparcie dla organizacji poprzez udzielenie lokalu na ich działalność oświatową.

W aspekcie dynamicznym, występuje duża różnorodność w cyklu życia badanych organizacji. Najstarsze stowarzyszenia o ugruntowanej pozycji społecznej i instytucjonalnej borykają się z ograniczeniami w dostępności środków finansowych i mniejszym niż początkowo zainteresowaniem członków. Młodsze organizacje intensywnie się rozwijają, choć również ich dotyczą problemy z zaangażowaniem społecznym członków, lokalem i pozyskaniem środków finansowych na swoje działania. Wszystkie badane organizacje w większym lub mniejszym stopniu wykorzystują nowe technologie i media społecznościowe, aby usprawniać komunikację wewnątrz organizacji, jak i na zewnątrz, z potencjalnymi odbiorcami i innymi organizacjami.

Podsumowując, diagnoza polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii wykazała, że różnią się one między sobą przede wszystkim pod względem specjalizacji. Choć oficjalnie zdecydowanie przeważa profil organizacji kulturalnych o szerokim statutowym zakresie działania, istnieje coraz większa różnorodność w specjalizacji realnie podejmowanej działalności. Natomiast większość organizacji Polaków w Hiszpanii jest słabo zintegrowana w systemie instytucjonalnym kraju przyjmującego (choć występują w tym zakresie wyjątki). Inne podobieństwa pomiędzy badanymi organizacjami występują w zakresie ich położenia formalnoprawnego i realnego zasięgu terytorialnego ich działań, skupionych lokalnie. Największym problemem badanych organizacji są niedostateczne zasoby ludzkie i materialne, brak środków i infrastruktury do działania oraz niskie zaangażowanie społeczne członków organizacji.

Uwarunkowania kondycji polskich organizacji imigranckich

Po opisanie kluczowych elementów stanu polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii, możemy zanalizować ich uwarunkowania. Podążamy tutaj za modelem teoretycznym Nowaka i Nowosielskiego (2016) i rozpatrujemy czynniki związane z charakterystyką

procesu migracyjnego oraz zbiorowości imigranckiej oraz charakterystyką społeczeństwa wysyłającego i przyjmującego. Choć autorzy ci wskazują też na wpływ relacji bilateralnych między państwem wysyłającym i państwem przyjmującym, ten element nie będzie uwzględniony w poniższej analizie, gdyż w kontekście mobilności obywateli europejskich wewnątrz UE zdaje się mieć minimalne znaczenie.

Procesy migracyjne i charakterystyka zbiorowości imigranckiej

Procesy migracyjne i charakterystyka polskiej zbiorowości imigranckiej w Hiszpanii wyłaniają się jako istotne uwarunkowania kondycji organizacji w naszym badaniu, przede wszystkim w zakresie ich zmieniającej się roli wobec polskiej społeczności. Starsi rozmówcy wskazują na potrzebę sformalizowania działalności pomocowej dla pierwszych imigrantów zarobkowych, ich duże zapotrzebowanie na kontakt z rodzinami, z językiem i tradycjami polskimi oraz konieczność przeciwdziałania negatywnym stereotypom wobec imigracji z Europy Wschodniej, jako główne czynniki, które skłoniły ich do założenia pierwszej organizacji w Hiszpanii. Motywacje, te opisują w ten sposób założyciele:

Wraz z wzrastającą na przełomie lat 80-tych i 90-tych liczbą Polaków przybywających do Hiszpanii, z których przynajmniej część pragnęła pozostać w tym kraju na dłużej, zrodziła się myśl powołania do życia organizacji jednoczącej Polaków. Organizacji, która przejęłaby na siebie zadania takie, jakie spełniają organizacje polonijne w innych krajach świata, a więc krzewienie kultury i języka polskiego, dbanie (...) o zabezpieczenie prawnych i kulturowych interesów Polaków, umożliwianie przynajmniej namiastki kształcenia w języku narodowym dla polskich dzieci. (Buczyński 1995)

Natomiast zmiany w kompozycji społecznej polskiej diaspory w okresie poakcesyjnym, spowodowały zarówno ewolucję w celach i działaniach starszych stowarzyszeń, jak i wpłynęły na tworzenie i rozwój nowych organizacji. Jak obserwuje jeden z rozmówców z młodszej organizacji:

To jest nowe dosyć stowarzyszenie na tle stowarzyszeń polonijnych. (...) nie tylko nowe w działalności, jako młode, ale nowe też profilowo, bo to jest organizacja młodego pokolenia, do tej pory mamy do czynienia z Polonią troszeczkę inaczej wyglądającą, bardziej dbającą tak naprawdę o naszą tożsamość narodową, skupiającą się w związku z tym na języku, na krzewieniu kultury, tradycji, również elementów historycznych. Też gastronomicznych i to zawsze było bardzo potrzebne, ale dzisiaj mamy do czynienia z Polską bardzo dynamiczną. Polskę się poznaje również poprzez gospodarkę i to jest właśnie taka odpowiedź na te potrzeby polonijne nowe. (18_IDI_O3c_POIE_Hiszpania)

Zmiany demograficzne, jakich doświadcza polska zbiorowość osiadła w Hiszpanii, wywierają więc znaczący wpływ na formy działalności polskich organizacji imigranckich. W tym sensie, spadek liczby Polaków w Hiszpanii oraz istotny wzrost

odsetka imigrantów drugiej generacji oraz dzieci polskiego pochodzenia rodzających się w parach mieszanych również spowodowały zmiany w celach i działaniach badanych organizacji. Szczególnie ważnym czynnikiem zdaje się rosnący odsetek rodzin mieszanych, który sprzyja powstawaniu nowych stowarzyszeń w lokalizacjach bez tradycji organizacji polonijnych i w miejscach o stosunkowo niewielkiej obecności Polaków:

No teraz (...) w szkole widzimy, jak się też zmieniają relacje międzyludzkie. Kiedyś w szkole polskiej były tylko polskie małżeństwa, później były nieliczne małżeństwa mieszane, a w tej chwili wszystkie dzieci, które przychodzą to właściwie jedno z rodziców już jest Hiszpanem. I teraz właściwie chcemy Hiszpanom przybliżyć kulturę polską, nasze obyczaje i wchodzimy bardziej w kulturę. (11_IDI_O2a_POIE_Hiszpania)

Ogólna dywersyfikacja społeczno-ekonomiczna polskiej zbiorowości w Hiszpanii oraz silna integracja Polaków w kraju przyjmującym poprzez związki mieszane, sprawiają, że w przypadku hiszpańskim mamy do czynienia z paradoksalną sytuacją, dynamicznego rozwoju inicjatyw organizacyjnych pomimo niewielkiego zaangażowania ogółu polskiego środowiska w Hiszpanii i jego stosunkowo małej liczebności.

Z kolei stosunkowo niewielki rozmiar grupy imigranckiej wpływa na małą intensywność kontaktów utrzymywanych przez instytucje hiszpańskie z polskimi stowarzyszeniami. W wywiadach z przedstawicielami instytucji podkreślano, że z racji małej liczebności Polaków w Hiszpanii kontakt z nimi może być utrudniony, gdyż na pierwszym planie sytuują się zbiorowości o dużo większym potencjale demograficznym (Stanek 2017b). Należy w tym miejscu zauważyć, że Polacy stanowią zbiorowość relatywnie małą, tak w skali krajowej, regionalnej, jak i lokalnej¹², co determinuje niską intensywność relacji z administracją regionalną i samorządową.

Wreszcie, stosunkowo niski poziom zaangażowania społecznego wśród Polaków wyłania się w badaniu jako źródło trudności dla organizacji. Słaba tradycja polskiego społeczeństwa obywatelskiego odbija się w niewielkim zainteresowaniu pracą społeczną wśród Polaków, co negatywnie wpływa na stan organizacji:

No problemy tego typu zawsze są, bo jak Polacy przyjeżdżają tu zarabiać (...) nie wiedzieli, jak wygląda [praca społeczna] tylko myśleli, że będą jakieś obrywy, ale niestety okazało się, że obrywów nie ma i to, co trzeba zrobić to trzeba zrobić praktycznie gratis albo za własne pieniądze. No i wielu ludzi się rozczarowało tym. (23_IDI_O4b_POIE_Hiszpania)

Rozmówcy ze starszych organizacji wskazują, że również drugie pokolenie Polaków w Hiszpanii nie jest zainteresowane włączaniem się w ich działania:

Starzejemy się i jeżeli to drugie pokolenie nie pociągniemy za sobą to umieramy, razem z nami umiera organizacja. (...) Ja rozmawiam z dziećmi, które przyjechały do Hiszpanii,

¹² Wyjątkiem są tu niektóre z podmadryckich miast, np. Alcalá de Henares, gdzie polska imigracja zarobkowa dotarła najwcześniej, i w latach 90. XX w., zanim Hiszpania stała się krajem docelowym masowej imigracji, Polacy tworzyli naczelną i przez to widoczną grupę imigrantów z Europy Wschodniej.

i teraz mieszkają (tutaj). Ja mówię weźcie się to jest wasze pokolenie to wy powinniście już zacząć. „Tak ja wiem, ale nam się nie chce, mamy swoje dzieci”. Nie czują takiej potrzeby jak czuliśmy my. (12_IDI_O2b_POIE_Hiszpania)

Dodatkowo, pomimo relatywnie pozytywnych relacji w środowisku, według rozmówców, istnieje również kulturowo uwarunkowana skłonność do konfliktu wewnątrz i pomiędzy polskimi organizacjami imigranckimi, która czasami utrudnia działania stowarzyszeń. Stąd rola i zaangażowanie zarządu stają się kluczowe dla funkcjonowania i rozwoju wszystkich badanych organizacji. Szczególnie ważna jest tu osoba prezesa, który pełni funkcję lidera i napędza działania stowarzyszenia, a udana wymiana na tym stanowisku dobrze rokuje dla przyszłości organizacji:

[Obecna Prezes] też jest bardzo prężną osobą, gdzie wszędzie jest zawsze (...). Też jestem pełen podziwu dla niej, że poza życiem osobistym, prywatnym jeszcze ma siłę i chęci na zajmowanie, bo to jednak jest kupa roboty. Trzeba wszędzie pojechać, trzeba wszędzie wydeptać ścieżki, załatwić zezwolenia, pozwolenia, także bardzo dużo robi dla Polonii dziewczyna. (14_IDI_O2d_POIE_Hiszpania)

Tutaj należy zaznaczyć istotną rolę kobiet w badanych stowarzyszeniach. Są one absolutną większością wśród prezesów organizacji, przeważają w większości zarządów i, według rozmówców, angażują się w większym stopniu w działania organizacji jako członkowie.

Charakterystyka kraju przyjmującego – Hiszpanii

Kondycja gospodarcza Hiszpanii mocno nadwątłona poprzez kryzys ekonomiczny jest najczęściej wskazywana przez badanych jako główny determinant stanu obecnego organizacji. Kryzys wpłynął przede wszystkim na dotkliwe zredukowanie form wsparcia dla stowarzyszeń imigranckich ze strony państwa przyjmującego. W okresie kryzysu ekonomicznego środki na cele związane z integracją imigrantów i międzykulturowością zostały drastycznie obcięte w Hiszpanii ze względu na ograniczanie wydatków budżetowych w ramach kontrolowania długu publicznego, co zdecydowanie pogorszyło sytuację materialną badanych organizacji:

Lata temu była jeszcze możliwość współpracy i dofinansowania wielu z takich projektów. (...) Niestety w ostatnim czasie zmieniło się to na tyle, że w wyniku kryzysu, który przyszedł do Hiszpanii wielkimi krokami, budżety urzędów miast zmniejszyły się. (20_IDI_O4a_POIE_Hiszpania)

Co więcej, w ocenie rozmówców priorytety administracji hiszpańskiej w zakresie integracji społecznej przesunęły się w tym okresie z kwestii integracji imigrantów na pomoc obywatelom hiszpańskim, dotkniętym skutkami kryzysu:

Myślę, że wpływ może mieć ogromny kryzys, jaki przeżywa Hiszpania. Ponieważ ileś lat temu (...) Hiszpanie mieli bardzo dużo pieniędzy pod kątem właśnie imigrantów. Tych pieniędzy w tej chwili nie ma. (...) Hiszpanie borykają się teraz ze swoimi problemami, więc wiadomo, że będą mieli znacznie mniej pieniędzy na to, żeby wspierać jakąś działalność emigrancką. (2_IDI_E_POIE_Hiszpania)

Taka zmiana podkreślana jest przede wszystkim wśród starszych stowarzyszeń, którym zabrano lokal lub wstrzymano dotychczasowe, pokaźne dotacje. Młodsze stowarzyszenia również odczuwają trudności z tym związane, gdy okazuje się, że lokalna administracja nie oferuje im żadnego wsparcia. Należy tu również zaznaczyć wpływ charakteru partii rządzącej na wszystkich poziomach administracji, jako że największe ograniczenia w wydatkach budżetowych zostały wprowadzone w regionach i miastach rządzonych przez partię ludową (Partido Popular).

Trudności hiszpańskiej gospodarki miały również silny wpływ na samą zbiorowość polskich imigrantów. Z jednej strony, rozmówcy wskazują, że kryzys zmniejszył grono odbiorców i potencjalnych działaczy stowarzyszeń w związku z powrotami imigrantów zarobkowych, którzy napotkali trudności z utrzymaniem pracy (wykres 1, powyżej, ilustruje skalę tej zmiany). Z drugiej strony, z przeprowadzonych rozmów wynika, że miało miejsce dalsze ograniczenie zaangażowania społecznego tych z polskich imigrantów, którzy pozostali w kraju pomimo kłopotów finansowych i na rynku pracy. Oba procesy spowodowały ograniczenie zasobów ludzkich dostępnych dla polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii, najdotkliwiej odczuwane przez organizacje starsze, których baza członkowska poważnie się zredukowała podczas kryzysu:

Myślę, że ich takim czynnikiem, który ileś tam lat temu nie występował, to są powroty do Polski. Powroty do Polski ludzi, którzy kiedyś byli bardzo zaangażowani w działalność stowarzyszeniową, a którzy np. z powodu np. zmiany, tutaj kryzysu, który jest w Hiszpanii, zdecydowali się na powrót do Polski. (2_IDI_POIE_Hiszpania)

Dodatkowo, nasze badania wykazały, że współpraca między polskimi organizacjami imigranckimi a instytucjami odpowiedzialnymi za wdrażanie polityk integracyjnych w kraju przyjmującym jest bardzo ograniczona. Biorąc pod uwagę wysoki stopień decentralizacji tego kraju, zagadnienie polityk integracyjnych powinno być rozpatrywane przede wszystkim na poziomie lokalnym. Tutaj najważniejszym czynnikiem wpływającym na relacje z lokalnymi instytucjami są tradycja działania i rozpoznawalność czy też marka w lokalnej społeczności:

Lata temu (...) miałem przyjemność podpisać akt wieloletniej współpracy z burmistrzem [miasta]. Na bazie tego porozumienia nasze stowarzyszenie weszło w skład okrągłego stołu wszystkich stowarzyszeń, które są w [mieście]. A co za tym idzie, możemy starać się o częściowo datowanie naszej rocznej działalności przez urząd miasta. Odbyna się to zawsze z wielkimi poślizgami czasowymi (...). (20_IDI_O4a_POIE_Hiszpania)

Profil organizacji zdaje się mieć decydujący wpływ na percepcję wpływu niewielkiego wsparcia ze strony instytucji kraju przyjmującego na stan organizacji. W przypadku stowarzyszeń, których naczelnym celem jest nauczanie języka polskiego lub podtrzymywanie kultury i tradycji kraju ojczystego wśród Polaków na emigracji, wsparcie ze strony administracji lokalnej postrzegane jest jako niezbędne, chociaż większość rozmówców nie przyjmuje postawy roszczeniowej i przyznaje, że rozumieją konieczność obciążenia funduszy w kontekście kryzysu ekonomicznego. Natomiast w przypadku stowarzyszeń skierowanych do konkretnej grupy społecznej lub skupionych na promocji polskiej kultury wśród mieszkańców Hiszpanii, takie zredukowanie środków nie wydaje się znacząco wpływać na ich motywację do dalszego działania.

Charakterystyka Polski jako kraju wysyłającego

Sytuacja ekonomiczna i polityczna w kraju wysyłającym ma również wpływ na kondycję organizacji polskich imigrantów. Z jednej strony, rozwój gospodarczy Polski w ostatnich dekadach przekłada się na wzrost atrakcyjności kraju ojczystego. Pozytywny obraz polskiej gospodarki sprzyjał powrotom do Polski podczas kryzysu ekonomicznego, co wpłynęło negatywnie przede wszystkim na kondycję tych organizacji, które w większym stopniu zrzeszały imigrantów zarobkowych. Natomiast sytuacja polityczna w kraju wysyłającym, w tym wypadku konflikt i polaryzacja polityczna w Polsce, według rozmówców może przyczynić się do wzrostu liczby odbiorców organizacji w najbliższych latach. W ich ocenie Hiszpania, ze względu na swoją stosunkowo liberalną i otwartą kulturę, może być atrakcyjną alternatywą dla niektórych sektorów polskiego społeczeństwa. W takim wypadku wpłynęłoby to pozytywnie przede wszystkim na kondycję młodszych organizacji, w większym stopniu zrzeszających osoby, które wyemigrowały z powodów osobistych.

Jednak najważniejszym elementem związanym z krajem wysyłającym jest polityka finansowania projektów edukacyjnych i kulturalnych z funduszy polonijnych. Możliwość ta sprawia, że organizacje nie odczuwają potrzeby nawiązywania współpracy z podmiotami państwa przyjmującego i mogą skupić się wyłącznie na odbiorcach polskich lub bezpośrednio z Polską związanych (w przypadku rodzin mieszanych). Taka silna orientacja na instytucje państwa wysyłającego polskich organizacji w Hiszpanii nie jest wyjątkiem, jak pokazują badania polskich organizacji w innych krajach europejskich (Nowosielski, 2021).

W tym kontekście polskie przedstawicielstwa dyplomatyczne w Hiszpanii są postrzegane jako ważne ogniwo spajające środowisko polonijne. Choć wpływ tych instytucji jest najbardziej bezpośredni w obrębie regionu Madrytu, również szerzej w Hiszpanii ich rola jest postrzegana pozytywnie. Wsparcie ze strony polskich instytucji oceniane jest jako kluczowe dla sukcesu organizacji, jako że środki finansowe uzyskiwane na inicjatywy polonijne umożliwiają przeprowadzanie konkretnych projektów, pomimo braku źródeł finansowania ze strony instytucji kraju przyjmującego.

Równie ważny wydaje się fakt, że zainteresowanie ambasady czy konsulatu działalnością organizacji i ewentualne uzyskanie dofinansowania dodają znaczenia projektom organizowanym przez stowarzyszenie i stanowią bardzo pozytywną motywację do dalszego działania wśród członków i zarządu organizacji.

Jednak efekty silnej orientacji na instytucje państwa wysyłającego, mogą mieć również negatywne skutki. Jak zauważa Stanek (2017b), o ile zasadniczym celem polskich organizacji jest podtrzymywanie kontaktu z krajem pochodzenia, to administracja kraju przyjmującego widzi w organizacjach imigranckich jeden z instrumentów służących integracji i zapewnieniu spójności społecznej. Ten konflikt interesów powoduje, że polskie organizacje są bardziej zainteresowane otrzymywaniem środków na działalność stowarzyszeniową ze strony państwa polskiego. Środki otrzymywane z Polski są uznawane za kluczowy element pozwalający na rozwój działalności polskich organizacji. Jednocześnie większość organizacji wskazuje na ograniczone i pozbawione ciągłości źródła finansowania jako ich główny problem. Oparcie finansowania na systemie projektów wiąże się z wieloma problemami, między innymi z brakiem możliwości zatrudnienia personelu lub wynajęcia siedziby i ogólnie uniemożliwia utrzymanie jakiegokolwiek działalności o charakterze stałym i długofalowym:

Czasami słyszę pytanie, jaki mamy budżet na przyszły rok? Nie mamy jeszcze budżetu na przyszły rok. Na pewno mamy plan działalności na przyszły rok (...). Wiele z tych projektów już odbędzie się w styczniu. (...) A będziemy dopiero wiedzieć maj, czerwiec czy dostaniemy w ogóle jakąś refundację na dany projekt, także też należy zauważyć, że wielokrotnie potrzebna jest pasja, bo gdyby stowarzyszenia kierowały się tylko logiką, to projekty polonijne odbywałyby się tylko na jesieni danego roku. (20_IDI_O4a_POIE_Hispania)

W najgorszym przypadku projektyzacja może skutkować zagrożeniem dla dalszego istnienia organizacji, jak miało miejsce w jednej z badanych organizacji. Należy w tym kontekście postawić pytanie, czy jeśli w interesie państwa polskiego i polskiej wspólnoty w Hiszpanii jest stworzenie silnych, licznych i dobrze zorganizowanych stowarzyszeń, nie należałoby przynajmniej części środków przeznaczyć nie tyle na finansowanie konkretnych projektów, lecz na wsparcie dla struktur organizacyjnych, co pozwoliłoby na profesjonalizację działalności organizacyjnej, a przez to na poszerzenie grona odbiorców i na lepszą koordynację między poszczególnymi organizacjami.

Czynniki globalne

Choć charakterystyka zbiorowości imigranckiej krajów wysyłającego i przyjmującego stanowią ważne elementy eksplanacyjne, zebrany materiał empiryczny wskazuje na największy wpływ czynników globalnych, związanych z szeroko pojętymi procesami globalizacji, integracji regionalnej i rozwojem technologii komunikacji, na kondycję badanych organizacji. Elementy te wymykają się łatwej klasyfikacji w zaproponowanym modelu teoretycznym.

Elementem wskazywanym przez rozmówców jako kluczowe uwarunkowanie transformacji roli organizacji jest postęp technologiczny w komunikacji. Z jednej strony, nowe technologie ułatwiają komunikację w organizacjach i ogólnie usprawniają ich działanie. Z drugiej, komunikacja z krajem ojczystym jest obecnie tania i łatwa, co wpływa na mniejszą izolację społeczną w procesie migracyjnym, a co za tym idzie, zmniejszenie się potrzeby przebywania z rodakami i wspólnego kultywowania tradycji w kontekście kraju przyjmującego. Rozmówcy ze starszych organizacji pamiętają czasy, kiedy nie było takich możliwości komunikacji i stowarzyszenie było jedynym miejscem spotkań i rozmów z rodakami:

Jak zaczynaliśmy to właściwie wszyscy chcieli być w organizacji, bo chcieli się skupiać, Polacy chcieli mieć swój obszar Polski, gdzie się spotkają, raz, że porozmawiają po polsku, ale nawet te obyczaje świąteczne, no poczuć tą polskość przecież teraz mamy telefony, możemy dzwonić, Internet, a wtedy tak albo list, albo jakiś telefon z budki telefonicznej to było kosztowane. Także ta tęsknota i wtedy jak przyjechali to były jeszcze wizy w tych pierwszych latach, czyli lecieli samolotem czy autobusem jakby w jedną stronę. No i powrót to łączyło się tym, że już nie wyjedziesz zagranicę, czyli ten kontakt z rodziną też był utrudniony, więc chcieli tej takiej namiastki polskiej rodziny. (13_IDI_O2c_POIE_Hiszpania)

Według niektórych rozmówców klasyczna działalność polonijna w Hiszpanii wręcz nie ma już sensu ze względu na przeobrażenia w charakterze imigracji spowodowane zarówno postępem technologicznym, jak i przemianami po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Ułatwienia związane z obydwooma procesami spowodowały, że spadło zapotrzebowanie na doradztwo, jak i zainteresowanie wspólnym kultywowaniem tradycji wśród imigrantów polskich:

Oczywiście są rzeczy, które kiedyś były załóżmy ważniejsze, teraz już tak ważne nie są, bo przykładowo w obecnych czasach można bardzo wiele informacji znaleźć w Internecie, (...) biblioteka, oczywiście jest to coś bardzo ważnego, ale (...) polskie książki można pobrać czy kupić przez Internet, czyli na pewno jest to mniej teraz potrzebne niż było załóżmy 20 lat temu, gdy nie było możliwości czytania polskich książek. Tak samo ileś lat temu, właśnie dostęp do informacji w Internecie albo wcale nie istniał albo też był w mniejszym zakresie. (26_IDI_O5c_POIE_Hiszpania)

Dodatkowo, nie ma już tak dużego zapotrzebowania na pomoc dla Polaków ze względu na dobrą integrację w społeczeństwie hiszpańskim starszych imigrantów, ułatwienia związane ze statusem obywateli UE i lepszą znajomością języków obcych wśród młodszej emigracji:

Ja uważam – może nie jest tak jak na początku, jak mówiłam z tą emigracją, że przyjeżdżali, wyjeżdżali, niektórzy nie znali języka, więc trzeba było im pomóc. Nie wiedzieli, gdzie się ruszyć, żeby załatwić sobie legalnie dokumenty itd., więc ta pomoc była potrzebna. Dzisiaj już nie ma tak. Każdy zna język hiszpański, jeden drugiemu pomoże. (13_IDI_O2c_POIE_Hiszpania)

W tym kontekście organizacje, dla których działania doradcze i pomocowe stanowiły główny cel w przeszłości, są zmuszone do poszukiwania nowych odbiorców wśród obywateli państwa przyjmującego i nowych obszarów działania, na przykład w zakresie promocji kultury i sztuki polskiej czy też wymiany naukowo-akademickiej.

Jednocześnie młodsze organizacje, które skupiają przede wszystkim członków migracji poakcesyjnej do Hiszpanii, złożonej w większym stopniu z osób z wyższym wykształceniem i aktywnych zawodowo, władających biegle językiem hiszpańskim oraz często pozostających w związkach z obywatelami kraju przyjmującego, nie wpisują się już w model klasycznej działalności polonijnej według rozmówców. Ich członkowie są dobrze zintegrowani w hiszpańskim społeczeństwie, a ich działania opierają się w większym stopniu na wspólnych zainteresowaniach niż na tożsamości narodowej. Organizacje tego typu są beneficjentami procesów globalizacji, integracji regionalnej i większej mobilności polskich obywateli, co przekłada się na większe zróżnicowanie społeczne zbiorowości imigranckiej i wykształcanie się nowych potrzeb imigracji polskiej ostatnich dwóch dekad, których starsze organizacje nie zaspokajały.

Zmiany te wpłynęły też na trudności w zaangażowaniu członków w działania organizacji. Choć brak czasu, trudność w pogodzeniu pracy społecznej z intensywną pracą zarobkową i/lub z życiem rodzinnym, wydają się głównym i niezmiennym powodem małego zainteresowania działaniem w organizacji, nowe technologie pogłębiły ten kryzys, gdyż obecnie spełniają one wiele ról pełnionych do tej pory przez stowarzyszenia. Dodatkowym elementem wskazywanym przez rozmówców jest ogólne rozmycie tożsamości narodowych w kontekście otwartych granic, integracji regionalnej, nowych technologii i globalizacji. Przede wszystkim małe zaangażowanie ze strony młodszych rodaków składane jest na karb takich zmian:

Jesteśmy w tej Unii, też się tak czujemy jedną wielką rodziną w Europie, może to tak. Mieszają się małżeństwa, coraz więcej, także to też tak się zaciera ta nasza polskość, bo młody człowiek jak przyjeżdża tutaj, zakłada rodzinę no to się czuje Hiszpanem już. Tutaj się rodzą dzieci, czyli już po trochu ta Polska coraz bardziej z boku zostaje. Zaczynają nowe życie tutaj. A kto przyjedzie starszy, to się czuje cały czas tym Polakiem, jakaś inna ta mentalność ludzi starszych. (14_IDI_O2d_POIE_Hiszpania)

Należy zaznaczyć, że integracja regionalna w Europie przekłada się również na transformację Polski w rynek potencjalnie atrakcyjny dla inwestorów i pracowników z reszty Europy. Obydwie zmiany otwierają nowe możliwości działania przed badanymi organizacjami w zakresie zwiększonego zapotrzebowania na naukę języka polskiego, jak i promocji współpracy gospodarczej czy naukowej. Silniejsze ukierunkowanie większości organizacji na promowanie kultury polskiej nie jest już podyktowane, jak w przeszłości, brakiem wiedzy o Polsce i jej mieszkańcach, lecz związane jest z postępującym procesem integracji Polaków w hiszpańskim społeczeństwie i szerzej z integracją Polski w Europie.

Pomimo tak fundamentalnych zmian w potrzebach polskich imigrantów, coraz większa wymiana kulturowa i gospodarcza między krajami europejskimi, zwiększona mobilność Europejczyków i ogólnie procesy globalizacji i integracji regionalnej mogą również sprawić, że w przyszłości popyt na kulturę i naukę języka polskiego będzie wzrastał. Według rozmówców, organizacje mają szansę z powodzeniem kontynuować swoją działalność w takim kontekście, skupiając się na wymianie międzykulturowej. Stąd, choć organizacje skupione na promocji kultury polskiej w Hiszpanii mają stosunkowo długą tradycję działania, w ostatnich latach coraz więcej stowarzyszeń podejmuje działania w zakresie wymiany międzykulturowej, promocji kultury, nauki i więzi gospodarczych między obydwoma krajami. Podkreślane jest tu znaczenie integracji europejskiej jako czynnika sprzyjającego większemu zainteresowaniu Polską wśród społeczeństwa hiszpańskiego zarówno jako destynacji turystycznej, jak i w związku z rozwojem zawodowym i możliwościami inwestycyjnymi.

Podsumowując, z naszych badań wynika, że głównym uwarunkowaniem obecnej kondycji polskich organizacji imigracji w Hiszpanii jest kryzys ekonomiczny i jego wpływ na strukturę politycznych możliwości w kraju przyjmującym, oraz związana z nimi transformacja zbiorowości Polaków w tym kraju. Polityka państwa wysyłającego wobec diaspory wyłania się jako dodatkowy element kształtujący aktywność organizacji. Jednocześnie czynniki globalne, niezwiązane stricte z krajem wysyłającym lub przyjmującym, a raczej z szeroko pojętymi procesami globalizacji, integracji regionalnej i rozwojem technologii komunikacji, wyłaniają się jako główne determinanty transformacji roli badanych organizacji.

Dyskusja wyników i konkluzje

Na kondycję polskich organizacji imigranckich w Hiszpanii, jaka wyłania się z badania, składa się szereg elementów, które często niełatwo jest jednoznacznie usystematyzować ze względu na ich współzależność. Z jednej strony, zmiany technologiczne i ich konsekwencje dla procesów migracyjnych mają decydujące znaczenie dla transformacji roli badanych organizacji. Dzięki rozwojowi globalnej komunikacji, obecnie imigranci w większym stopniu mają bezpośredni dostęp do informacji na temat kraju przyjmującego, mogą poszukiwać pracy lub zakwaterowania na własną rękę i łatwiej kontaktować się z rodakami w kraju pochodzenia. Takie i inne ułatwienia związane z procesami globalizacji spowodowały, że spadło zapotrzebowanie na pomoc i doradztwo dla imigrantów, które było jedną z głównych misji tych organizacji w przeszłości. Dodatkowym czynnikiem jest tu transformacja procesów migracyjnych Polaków w wyniku integracji Polski w strukturach regionalnych Unii Europejskiej, otwarciu granic dla Polaków w Europie i uzyskaniem przez nich statusu obywateli UE. Obecnie, korzystają oni z ułatwień związanych z obywatelstwem europejskim i otwarciem się europejskich, w tym hiszpańskiego, rynków pracy dla polskich pracowników.

Drugą grupą czynników, które wywierają decydujący wpływ na kondycję organizacji, jest struktura możliwości w państwie przyjmującym. W przypadku Hiszpanii, główną determinantą stanu polskich organizacji imigranckich jest tu głęboki kryzys ekonomiczny ostatniej dekady. W tym okresie środki na cele związane z integracją imigrantów i międzykulturowością, zostały zredukowane ze względu na ograniczanie wydatków budżetowych w ramach kontrolowania długu publicznego. Kryzys wpłynął negatywnie na kondycję badanych organizacji nie tylko w związku z ograniczeniem wsparcia ze strony instytucji kraju przyjmującego (finansowego i w kwestii lokalów), ale również poprzez zmniejszenie się liczby Polaków w Hiszpanii (zarówno jako odbiorców, jak i działaczy w badanych organizacjach), jak i ogólny spadek zaangażowania społecznego wśród imigrantów dostrzegany przez badanych.

Dodatkowo, z badania wyłania się szereg innych czynników wyjaśniających stan badanych organizacji. Stosunkowo niewielki rozmiar społeczności Polaków w Hiszpanii, pomniejszony w wyniku wyjazdów związanych ze skutkami kryzysu ekonomicznego, ogranicza grono odbiorców i wpływa negatywnie przede wszystkim na kondycję starszych organizacji, których baza członkowska bardzo mocno zredukowała się w ostatnich latach. Rozmiar zbiorowości ma również znaczenie dla kondycji organizacji poprzez wpływ na relacje z instytucjami kraju przyjmującego. W przypadku Polaków w Hiszpanii, stanowią oni jedną z mniejszych grup w całkowitej zbiorowości imigrantów w tym kraju i postrzegani są jako łatwo się integrujący, nie stanowią więc priorytetowej grupy dla lokalnej administracji. Wyjątkiem są tu organizacje działające w regionie Madrytu, gdzie tradycyjnie znajdowało się największe skupisko Polaków i najstarsze organizacje nadal otrzymują wsparcie od lokalnych instytucji oraz biorą aktywny udział w ich inicjatywach integracyjnych.

Ważnym aspektem jest ulegająca zmianie kompozycja społeczna zbiorowości Polaków w Hiszpanii, w przeszłości zdominowana przez imigrantów zarobkowych, obecnie staje się ona coraz bardziej różnorodna wewnętrznie. Ma to związek z procesami integracji europejskiej, włączeniem Polski we wspólny rynek, swobodnym przepływem osób, jak również coraz większą wymianą akademicką pomiędzy Polską i Hiszpanią. Ponadto procesy integracji regionalnej w Europie przekładają się również na coraz więcej związków Polaków z obcokrajowcami. Takie zmiany w kompozycji społecznej spowodowały wytworzenie się nowych organizacji, zarówno tych wyspecjalizowanych i skierowanych do konkretnej grupy społecznej (w naszym badaniu, imigrantów wysokokwalifikowanych), jak i tworzenie organizacji na nowych obszarach, pozbawionych tradycji polskiej imigracji, na których istnieje zapotrzebowanie na nauczanie języka i kultury polskiej wśród dzieci ze związków mieszanych.

Silnie zdecentralizowany charakter administracji w połączeniu ze zróżnicowaniem regionalnym, to kolejny ważny element w kontekście hiszpańskim. W tym sensie, w niektórych regionach lub konkretnych miastach, ze względu na znaczenie i historię imigracji w lokalnej społeczności, poziom rozwoju gospodarczego, jak i charakter partii rządzącej, struktura możliwości może być bardziej lub mniej otwarta dla polskich

organizacji imigranckich. Najważniejszym czynnikiem wydaje się tu tradycja polskiej migracji lub jej brak i jej społeczna widoczność.

Z perspektywy kraju wysyłającego, możliwość finansowania najważniejszych projektów edukacyjnych i kulturalnych z funduszy polonijnych pełni niebagatelną rolę dla środowiska. Środki finansowe pozwalają na działanie organizacji, pomimo ograniczonej struktury możliwości państwa wysyłającego. Placówki dyplomatyczne RP postrzegane są przez członków organizacji jako ważne ogniwa spajające środowisko polonijne. Choć ich wpływ jest najbardziej bezpośredni w obrębie regionu Madrytu, również szerzej w Hiszpanii ich rola jest postrzegana pozytywnie. Wsparcie ze strony polskich instytucji wpływa korzystnie na stan organizacji poprzez możliwość pozyskania środków finansowych na działania edukacyjne, jak i poprzez fakt, że dodaje ono w ocenie badanych znaczenia projektom organizowanym przez stowarzyszenie i przekonuje nowych członków o prestiżu organizacji. Pomimo tak pozytywnego wpływu polityki rządu RP wobec polskiej diaspory, ma ona też negatywne aspekty. Z jednej strony, cele badanych organizacji nieprzystające do priorytetów integracyjnych państwa przyjmującego i możliwość uzyskania wsparcia finansowego od państwa wysyłającego zdaje się powodem słabej motywacji do nawiązywania współpracy z podmiotami lokalnymi i prowadzi do względnej marginalizacji organizacji Polaków w kontekście instytucjonalnym Hiszpanii. Z drugiej strony, system projektów i duże opóźnienia w dofinansowaniu negatywnie wpływają na kondycję organizacji i bywają źródłem dużych kłopotów dla stowarzyszeń.

Podsumowując, w przeprowadzonym badaniu zidentyfikowano szereg czynników, które wpływają na stan polskich organizacji imigranckich. Wyniki badania jednoznacznie wskazują na potrzebę odrzucenia idei monokausalności. Zaobserwowane determinanty kondycji organizacji możemy zaklasyfikować w trzech z czterech obszarów wyróżnionych w modelu teoretycznym sformułowanym przez Nowaka i Nowosielskiego (2016), co potwierdza jego wysoką użyteczność dla eksplikacji kondycji organizacji imigranckich. Jednocześnie, zebrany materiał empiryczny wskazuje na wpływ czynników globalnych, związanych z szeroko pojętymi procesami globalizacji i rozwojem technologii komunikacji na kondycję badanych organizacji. Elementy te wymykają się łatwej klasyfikacji w zaproponowanym modelu. Stąd nasz empiryczny test sugeruje konieczność jego poszerzenia o determinanty kondycji organizacji w tym zakresie.

Bibliografia

- Aguilera M., González, M.P., Rodríguez V. (1994). *Inmigrantes polacos en España*. Madryt: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- Aparicio Gómez, R., Tornos Cubillo, A. (2008). *Las asociaciones de inmigrantes en España. Una visión en conjunto*. Madryt: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

- Arnal Sarasa, M.D. (1998). *Inmigrantes polacos en España. El camino como concepto teórico para el estudio de la adaptación*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- Buczyński, A. (1995). Pierwsza Organizacja Polonijna w Hiszpanii. *Archipelag*, 8 grudnia 1995.
- Caselli, M. (2012). Transnationalism and co-development. Peruvian associations in Lombardy. *Migration and Development*, 1(2), 295–311. <https://doi.org/10.1080/21632324.2012.739799>
- Instituto Nacional de Estadística, Padrón Continuo https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/categoria.htm?c=Estadistica_P&cid=1254734710990 (data dostępu: 30.03.2021)
- González Enríquez, C. (2012). La emigración desde España, una migración de retorno. *Análisis del Real Instituto Elcano*, ARI 4/2012. Madrid: Real Instituto Elcano.
- González Martínez, E. (2008). Los estereotipos más favorables: los polacos en el ámbito laboral español, w: Marina J.D. (red.), *El cambio de la imagen mutua de Polonia y España desde la transición*. Warszawa: Instituto Cervantes / PAN, 143–158.
- Herranz Aguayo, I. (2008). Las asociaciones de inmigrantes un nuevo agente socio-político. *Mediterráneo económico*, 14: 203–227.
- Malinowski Rubio, M.P. (1991). Polacy w Hiszpanii. *Przegląd Polonijny*, 2, 73–88.
- Moya, J.C. (2005). Immigrants and Associations: A Global and Historical Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(5), 833–864. <https://doi.org/10.1080/13691830500178147>
- MSZ (2009). *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- MSZ (2014). *Atlas polskiej obecności za granicą*, Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- Nalewajko, M. (2003). Tworzenie się społeczności polskiej w Regionie Autonomicznym Madrytu – doświadczenie imigracji, w: González Martínez E., Nalewajko M. (red.), *Hiszpania-Polska – spotkania*. Warszawa: Neriton, 125–155.
- Nalewajko, M. (2012). *Nieznani a bliscy. Historyczne i społeczne uwarunkowania recepcji polskiej imigracji przełomu XX i XXI wieku w Hiszpanii*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Nowak, W., Nowosielski, M. (2016). Zarys uwarunkowania funkcjonowania organizacji imigranckich – Propozycja modelu wyjaśniającego. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 42, 3(161), 31–52.
- Nowosielski, M. (2021). Relations Between Polish Immigrant Organisations in Germany and Institutions of the Polish and German States. *Ethnopolitics* 20(1), 109–122. <https://doi.org/10.1080/17449057.2020.1808329>
- Observatorio Permanente de la Inmigración (2021). *Residentes Extranjeros en España (Marzo 2021)*. Madrid: Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones.
- Parella, S., Petroff, A. (2014). Migración de retorno en España: salidas de inmigrantes y programas de retorno en un contexto de crisis, w: Arango, J., Moya Malapeira, D., Oliver Alonso, J. (red.), *Anuario de la inmigración en España (edición 2014): Inmigración y emigración: mitos y realidades*. Barcelona: CIDOB, 62–88.
- Schrover, M., Vermeulen, F. (2005). Immigrant Organisations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(5), 823–32. <https://doi.org/10.1080/13691830500177792>
- Sojka, A. (2012). Negotiating the Borders of Europe from the Margins: European Citizenship and Identity after the Eastern Enlargement, w: Wojtaszek M.M., Just E. (red.), *Quilting Stories: Essays in Honor of Elzbieta H. Oleksy*. Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 211–28.
- Sojka, A. (2019). Liminal Europeanness: Whiteness, East-West mobilities, and European citizenship, w: Kulawik T., Ingbrandt R., Kravchenko Z.(red.), *Borderlands in European Gender Studies: Theorizing the East-West*. Nowy Jork: Routledge, 193–212.

- Stanek, M., Sobczak, E. (2007). Polacy i Polonia w Hiszpanii na przełomie XX i XXI wieku. *Studia Polonijne*, 28, 215–241.
- Stanek, M. (2008a). Migracje zarobkowe Polaków do Hiszpanii po 1989 roku, w: Barlińska I., Raczkiewicz M., Stanek M. (red.), *Poza Ojczyznę niosą Ojczyznę – przeszłości i teraźniejszość Polonii hiszpańskiej*. Kraków: Homo Dei, 73–104.
- Stanek, M. (2008b). *Los inmigrantes polacos en la Comunidad de Madrid y su inserción laboral*. Madryt: Universidad Complutense de Madrid.
- Stanek, M. (2016). Raport z analizy danych zastanych – Hiszpania, *Polskie organizacje imigranckie w Europie – Raport z Badań*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Stanek, M. (2017a). Raport z badania ekspertów w zakresie polskich organizacji imigranckich – Hiszpania, *Polskie organizacje imigranckie w Europie – Raport z Badań*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Stanek, M. (2017b). Raport z badania przedstawicieli instytucji państwa przyjmującego – Hiszpania, *Polskie organizacje imigranckie w Europie – Raport z Badań*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW.